

College voor Examens

BEELDENDE VAKKEN VWO

Syllabus centraal examen 2012

N.B. Veel informatie in deze syllabus is eerder gepubliceerd in de syllabi voor de examenjaren 2009, 2010 en 2011. De specificaties van het CE 2012 zijn in deze syllabus opgenomen.

Beschikbaar gesteld door de Universiteit Leiden en Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).

Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.examencursus.com.

Mei 2011

Verantwoording:

© 2011 College voor Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoud

VOORWOORD	4
1. INLEIDING	5
2. VERDELING EXAMINERING CE/SE	5
3. AFBAKENING VAN DE EXAMENSTOF	6
3.1 CSE	6
3.2 Uitwerking vanaf 2009	8
3.3 CPE	9
3.4 Organisatie van het centraal examen	10
4. HET CENTRAAL EXAMEN	11
4.1 Zittingsduur	11
4.2 Vakspecifieke regels correctievoorschrift	11
4.3 Hulpmiddelen	11
BIJLAGE 1. EXAMENPROGRAMMA TEKENEN, HANDVAARDIGHEID EN TEXTIELE VORMGEVING VWO	12
HET EINDEEXAMEN	
DE EXAMENSTOF	
Domein A Vaktheorie	12
Domein B Praktijk	12
Domein C Oriëntatie op studie en beroep	12
BIJLAGE 2. TOELICHTENDE TEKST 2009, 2010, 2011 EN 2012	13
BIJLAGE 3. NADERE OMSCHRIJVING VOOR HET CE IN 2012	15
BIJLAGE 4. BEGRIPPENLIJST	20

Voorwoord

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader orde.

Het College voor Examens (CvE - voorheen CEVO¹) geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computereexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2012. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2013 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2012 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2011 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2012 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cve.nl of aan CvE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Examens,
Drs. H.W. Laan

¹ Op 1 oktober 2009 is de CEVO (Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven) opgegaan in het CvE. De CEVO bestaat niet meer, maar besluiten van de CEVO, onder meer over de syllabi, blijven van kracht zolang deze niet herzien zijn door het CvE.

1. Inleiding

Het examenprogramma tekenen, handvaardigheid en textuele vormgeving vwo is ten opzichte van het examenprogramma uit 1993 in lijn gebracht met de andere geglobaliseerde eindexamenprogramma's. In essentie verandert het programma niet, maar het schoolexamen krijgt een grotere interpretatievrijheid en het centraal examen kan - waar nodig - worden gespecificeerd en geactualiseerd door het College voor Examens.

Deze syllabus bevat een toelichting op de eindtermen voor zover die betrekking hebben op het centraal examen (CE).

De syllabus is gemaakt bij het examenprogramma van 2007.

Dit laatste behoeft enige toelichting.

In het verleden werd het thema voor het CSE bekendgemaakt in juni voorafgaande aan het examenjaar.

Bij het nieuwe programma wordt dat anders: het thema geldt voor meerdere examenjaren, en voorafgaand aan een examenjaar wordt aanvullende informatie bekend gemaakt. Omdat de gangbare thema's met bronnenbundel tot en met 2008 liepen, is besloten de nieuwe systematiek vanaf 2009 in te voeren. Het thema "Wat van ver komt..." geldt dus voor de examens van 2009, 2010, 2011 en 2012. In deze syllabus staan alleen de specificaties voor 2012 (bijlage 3).

Het College voor Examens heeft besloten om naast de syllabus ook een publicatie van teksten tot stand te brengen. Daarbij geldt een onderscheid tussen generieke teksten, die gedurende de vier jaren van het thema van toepassing zijn, en specifieke teksten waarin verwezen wordt naar kunstwerken die betrekking hebben op een bepaald examenjaar. De teksten zijn niet in deze syllabus opgenomen, maar worden wel op Het Examenblad (www.examenblad.nl) gepubliceerd.

Voor de teksten geldt in nog sterkere mate wat ook voor de syllabus in algemene zin geldt: ze kunnen van jaar tot jaar enigszins aangepast worden. Kijkt u dus altijd in september voorafgaand aan het examen op Het Examenblad, www.examenblad.nl

Zie verder ook onderdeel 3.2 van deze syllabus.

2. Verdeling examinering CE/SE

Het centraal examen bestaat uit een theoretisch en een praktisch gedeelte. Het theoretische gedeelte heeft betrekking op domein A. Het praktische gedeelte heeft betrekking op de (sub)domeinen A2 en B. Het College voor Examens stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast. Het College voor Examens maakt *indien nodig* een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- ten minste de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

3. Afbakening van de examenstof

Het centraal examen bestaat uit twee delen, een theoretisch deel (CSE) en een praktisch deel (CPE). In dit hoofdstuk geven we in 3.1 een toelichting op de eindtermen van het theoretisch deel (domein A Vaktheorie). Aansluitend daarop een toelichting op het begrip *thema* en de *exameneisen*. Daaruit vloeit het begrip *probleemstelling* voort. Ook dat wordt behandeld. Daarna gaan we in op de stofbeperking voor het CSE.

In paragraaf 3.2 staat een nadere omschrijving van het CPE gebaseerd op de (sub)domeinen A2 en B van het examenprogramma. De concrete gang van zaken wordt kort toegelicht in paragraaf 3.3.

3.1 CSE

Het CSE heeft betrekking op domein A (Vaktheorie). In dit domein staan twee eindtermen, 1 (Beschrijven, onderzoeken en interpreteren) en 2 (Beschouwen).

Subdomein A1 (Beschrijven, onderzoeken en interpreteren) Eindterm 1

Wat wordt er van de kandidaat verwacht? De kandidaat is in staat kenmerkende aspecten van de voorstelling en/of vormgeving van werk van beeldend kunstenaars, (ambachtelijke en industriële) vormgevers en architecten waar te nemen en te benoemen.

Hij kan - mede op basis van bronnenmateriaal - het werk beschrijven, onderzoeken en interpreteren, rekening houdend met tijd, plaats, functie, kunstopvattingen, normen en waarden en de historische ontwikkeling vanaf de klassieke oudheid tot heden.

Daarvoor is nodig: kennis van en inzicht in de geschiedenis van de beeldende kunst, vormgeving en architectuur, en enige vertrouwdheid met cultuurgeschiedenis voor zover nodig om te komen tot inzicht in de verschillende visies op kunst, vormgeving en architectuur.

Verschillen in visie komen aan het licht bij vergelijkingen van kunst en cultuur in verschillende tijdperken.

Een aandachtspunt is het westerse karakter dat veelal in kunsthistorische overzichten is 'ingebakken'. Het is van belang dat dit beseft wordt. Daarom wordt er - waar mogelijk - aandacht besteed aan relevante niet-westerse kunstvormen.

Subdomein A2 (Beschouwen) Eindterm 2

Onder beelden verstaan we in het kader van het CSE werk (2- en 3-dimensionaal) van beeldend kunstenaars, (ambachtelijke en industriële) vormgevers en architecten. Beschouwen betreft formele en inhoudelijke aspecten van beelden. In deze eindterm gaat het om beschouwen met een bepaalde kwaliteit, namelijk het vermogen tot *kritisch* beoordelen. *Kritisch* houdt in dat de kandidaat in staat is om op basis van onderzoek in subdomein 1 tot een beargumenteerd oordeel te komen.

De kandidaat heeft de vaardigheid om *verslag* te doen van deze beargumenteerde beoordeling. Hij kan zijn beschouwing verwoorden en/of verbeelden.

3.1.1 Thema's

In hoofdstuk 2 staat dat het College voor Examens *indien nodig* een specificatie bekend maakt van de examenstof van het centraal examen. Dit is een algemene formulering, want voor de beeldende vakken op het vwo worden *altijd* specificaties gegeven in de vorm van thema's. Het begrip 'thema' is in het vwo op te vatten als een invalshoek van waaruit de kunst (geschiedenis) benaderd wordt. In de hiernavolgende tekst wordt het begrip verder toegelicht.

Eisen aan een thema:

- leerlinggericht:
 - het thema moet herkenbaar en uitdagend zijn, dat wil zeggen aansluiten bij de 'leefwereld' en het abstractievermogen van de vwo-leerling;

- aard van het thema:
 - een thema vertrekt *vanuit het beeld*. Een thema is dus nauw verbonden met beeldende producten en processen.
 - breedte:
 - een thema heeft raakvlakken met meerdere beeldende disciplines zoals schilderkunst, beeldhouwkunst, textiele vormgeving, architectuur, audiovisuele vormgeving en nieuwe media. Daarbij gaat het om autonome kunst en/of toegepaste vormgeving.
 - diepgang:
 - het thema heeft betrekking op meer dan één kunsthistorische stijlperiode. Deze vormen specificaties van het thema.
 - exemplarisch:
 - een thema moet zo gekozen zijn, dat leereffecten overdraagbaar zijn op andere beeldende thema's.
 - samenhang:
 - de invalshoek voor de vwo-leerling bevat kunsttheorie plus cultuurhistorische achtergronden.
- Het karakter van een thema (en daarmee van kunstbeschouwen door de vwo-leerling) is dus exemplarisch, historisch, theoretisch etc. Dat sluit overigens niet uit dat thema's voor vmbo, havo en/of vwo elkaar kunnen overlappen.

3.1.2 Probleemstellingen

Een thema wordt gespecificeerd in de vorm van 'probleemstellingen'. In deze paragraaf wordt dit begrip toegelicht.

aard van een probleemstelling:

Een probleemstelling gaat over de vraag hoe het thema verbeeld wordt in bepaalde periodes / stijlen / stromingen en/of door bepaalde beeldend kunstenaars, vormgevers en architecten. Wat 'bepaalde' inhoudt wordt in de volgende paragraaf toegelicht met een voorbeeld onder het kopje 'stofbeperking'.

aantal probleemstellingen:

Voor een thema wordt meer dan één probleemstelling geformuleerd. Dat maakt het mogelijk om het thema in verschillende verbanden en vanuit verschillende hoeken te benaderen. In bijlage 3 zijn voorbeelden opgenomen van probleemstellingen in relatie tot de vermelde thema's.

herkenbaarheid:

Een van de eisen aan een thema is herkenbaarheid en uitdaging voor de leerling. Daarom zullen een of meer probleemstellingen een relevante relatie met zijn leefwereld hebben.

3.1.3 Stofbeperking en exameneis

Specificaties in de vorm van probleemstellingen bestrijken soms een kunsthistorisch gebied dat te omvangrijk is om in een examenjaar door de leerling te laten verkennen. Verder indammen is dan nodig: er kunnen bepaalde landen, periodes en/of kunstenaars worden aangewezen. Voor hetzelfde geld hadden het andere landen, etc. kunnen zijn. Vandaar dat deze specificatie recht toe recht aan 'stofbeperking' wordt genoemd.

Thema, probleemstelling en stofbeperking geven dus aanwijzingen waar het in de leerstof om gaat. Zelfs dan kan het nog niet duidelijk genoeg zijn wat van de leerling wordt verwacht aan concrete kennis, inzicht en vaardigheid met betrekking tot het thema. Daarom worden er ook specificaties gegeven in de vorm van 'exameneisen' ook wel eindtermen genoemd.

Ter afsluiting van deze paragraaf een concrete illustratie uit de themabundel van het eindexamen 2004 'Kunst, Kennis, Kunde II' van verbanden tussen thema, probleemstelling, stofbeperking en exameneisen. Hieronder zijn twee van de zes probleemstellingen vermeld en vervolgens van elk één van de betreffende stofbeperkingen en één van de in totaal 30 exameneisen of eindtermen:

Thema

Raakvlakken tussen kunst, wetenschap en techniek

<i>probleemstellingen</i> a. Op welke wijze en met welke wetenschappelijke en artistieke intenties hebben kunstenaars de anatomie van het menselijk lichaam onderzocht en in beeld gebracht?	b. In hoeverre is de videokunst verbonden met de massacultuur van onze tijd en hoe levert zij daarop tevens kritisch commentaar?
<i>stofbeperking</i> a. Renaissance: anatomie en de ideale mensuitbeelding (Leonardo en Michelangelo)	b. Videokunst, het elektronisch zenuwstelsel: van videoregistratie en -installatie naar narratieve kunstvideo en videoclip (Paik, Viola en Rist)
<i>exameneis</i> a. Hoe Leonardo het onderzoek van de menselijke anatomie concreet maakt en hoe de nieuwe inzichten door Renaissance-kunstenaars als Michelangelo worden uitgewerkt in een nieuwe schoonheidsopvatting van menselijke figuren.	b. Op welke wijze kunstenaars als Paik Viola en Rist hun videowerken in verband brengen met het menselijk lichaam en handelen

3.2 Uitwerking vanaf 2009

Inleiding

De afgelopen jaren zijn scholen waar examen in de beeldende vakken wordt afgenomen op het vwo gewend geraakt aan het werken met thema's die enkele jaren meegaan. Zo zijn de thema's *Van beroep kunstenaar*, *Kunst, kennis en kunde*, *Raakvlakken tussen kunst wetenschap en techniek*, *Utopia* meerdere jaren gebruikt. Bij deze thema's zijn tekstbundels verschenen. In een lopend verhaal werden de accenten in het thema vanuit centrale probleemstellingen belicht. Deze tekstbundels verschilden van de aanbiedingstekst en bronnenbundels zoals deze voorafgaande aan de genoemde thema's gehanteerd werden. Omdat even gedacht is dat met de vernieuwde tweede fase voor het vak Kunst (voorheen CKV2, 3) gekozen zou worden, werd in deze laatste themabundels wat meer aandacht besteed dan voorheen aan cultuurhistorische inbedding van kunst. Nu duidelijk is dat met de vernieuwde tweede fase de beeldende vakken (tekenen, handvaardigheid en textiele vormgeving) hun eigen plaats behouden, is met het oog op de examens vanaf 2009 gekozen voor enkele aanpassingen.

Aanpassingen vanaf 2009

De aanpassingen ten opzichte van de afgelopen jaren hebben betrekking op de volgende aspecten:

1. meerjarig gebruik van het thema met een overlap in examenstof over de jaren heen
2. beschikbaar stellen van bronnen

Ad 1.

Alhoewel het gebruik van een thema over meerdere jaren bekend is, is er vanaf 2009 toch sprake van een verandering. Gedurende minstens drie jaar wordt gewerkt met eenzelfde thema. Dat betekent echter niet dat de examenstof voor elk van die jaren dezelfde is. Ieder jaar wordt in juni, zoals tot nu toe gebruikelijk, bekend gemaakt wat voor het komende examenjaar de exameneisen zijn en wat de examenstof is. Deze specificatie wordt opgenomen in de syllabus voor dat specifieke examenjaar.

Er is echter meer dan in voorgaande jaren sprake van een inhoudelijke overlap. De docent hoeft zich dus niet elk jaar opnieuw in te lezen in een nieuw thema.

Ad 2.

De grootste verandering zit echter in de wijze waarop het thema wordt aangeboden. Docenten zijn de afgelopen jaren gewend geraakt aan het verschijnen van een boekje met een lopend verhaal. Een dergelijk boekje zal niet meer in deze vorm verschijnen. In plaats daarvan worden teksten digitaal aangeboden. Het gaat daarbij om de volgende teksten:

- een toelichtende tekst bij het thema voor de komende jaren (bijlage 2 bij deze syllabus),
- een nadere omschrijving per examenjaar (bijlage 3 bij deze syllabus),
- een aantal generieke teksten die gedurende die jaren als basistekst gebruikt kunnen worden en
- jaarlijks wisselend, specifieke teksten met link naar weblog met afbeeldingen per context.

Alleen de eerste tekst en tweede tekst maken deel uit van de syllabus. De generieke teksten en de specifieke teksten worden beschikbaar gesteld om de leraren meer zicht te geven op het thema. De generieke teksten en specifieke teksten worden als geïntegreerd document voor 2012 op Het Examenblad gepubliceerd.

Wat gelijk blijft is het benaderen van het thema vanuit een aantal probleemstellingen en daaraan gekoppelde exameneisen. De probleemstellingen zijn voor de jaren dat het thema gebruikt wordt gelijk. De exameneisen wisselen jaarlijks.

3.3 CPE

Het Centraal Praktisch Examen heeft betrekking op domein B (Praktijk) en subdomein A2 (Beschouwen). Daarbij is de praktijk het uitgangspunt, vandaar dat we eerst domein B toelichten.

Domein B (Praktijk) Eindterm 3

In domein B zijn in één eindterm de vaardigheden genoemd die de kandidaat zelfstandig kan inzetten bij het maken van beeldend werk naar aanleiding van een probleemstelling. Het zijn fasen uit het beeldend proces. Daarin zijn de volgende *mogelijke* activiteiten te onderscheiden:

- verzamelen van gegevens over de probleemstelling en oplossingen van beeldende kunstenaars en vormgevers;
- ontwikkelen van ideeën voor beeldende oplossingen, deze beschrijven en criteria, uitgangspunten, doelstellingen vastleggen in een procesverslag;
- maken van een werkplan;
- doen van beeldend onderzoek naar mogelijke oplossingen door middel van experimenten, schetsen, studies, proeven in de diepte en in de breedte;
- evalueren van het eigen onderzoek en vervolgens keuzes maken en toelichten;
- uitwerken van de gekozen beeldende oplossing en het resultaat evalueren;
- verslag doen van het werkproces;
- maken van een presentatie.

Een probleemstelling is in dit verband een uitgangspunt voor een of meer vraagstellingen. Naar aanleiding van analyse en onderzoek stelt de kandidaat enkele criteria vast waaraan zijn beeldend werk moet voldoen.

De probleemstelling is daarmee meer dan een aanleiding: van de kandidaat wordt verlangd dat hij de betreffende problematiek voor zichzelf en anderen duidelijk maakt door middel van een *passende* beeldende vormgeving. Dat houdt ook een kritische selectie in uit de mogelijke oplossingen en een *doelgericht* toepassen van vakspecifieke beeldende middelen.

Dit proces beschrijft de kandidaat in een procesverslag aan de hand van de volgende punten:

- *In de uitwerking ga ik rekening houden met de volgende inhoud*
De kandidaat beschrijft hier zijn inhoudelijke uitgangspunt(en) en/of het doel dat hij gaat proberen te bereiken. Hij gaat daarbij zo nodig in op te bereiken beeldende effecten en/of op de functie van het werk.
- *Om dit te bereiken denk ik dat de volgende aspecten van belang zijn:*
 - a. *Voorstelling* (de kandidaat beschrijft hier de voorstellingsaspecten die van belang zijn voor de uitwerking van zijn ideeën. Als hij kiest voor een non-figuratieve uitwerking, dan werkt hij hier zijn idee, inhoudelijk uitgangspunt en/of doel nader uit.)

- b. *Beeldende aspecten* (de kandidaat beschrijft ze niet alleen, maar verantwoordt hier ook de keuze door in te gaan op de relatie tussen inhoud en vormgeving.)
- c. *Materialen en technieken* (de kandidaat geeft hierbij ook een verantwoording van zijn keuze door in te gaan op de relatie met de inhoud.)

Achteraf beschrijft de kandidaat hoe hij de opgave heeft uitgewerkt aan de hand van de volgende aandachtspunten:

- *In hoeverre heb ik mijn idee kunnen verwezenlijken, het doel bereikt?* (De kandidaat beschrijft in het kort zijn werkproces.)
- *Welke keuzes heb ik hierbij gemaakt en waarom?* (De kandidaat beschrijft waarop hij heeft gelet bij het onderzoek en de uitwerking.)
- *Wat is veranderd in mijn uitgangspunten en waarom heb ik die gewijzigd?* (De kandidaat geeft een nadere verklaring van eventuele veranderingen in zijn uitgangspunten.)

Veel van de hier genoemde activiteiten eisen dat de kandidaat zich zaken afvraagt, onderzoekt en reflecteert op wat hij gedaan heeft. Dan kan niet zonder de resultaten van zijn activiteiten goed te beschouwen om daar conclusies uit te trekken voor een volgende stap. Beschouwen is daarmee een wezenlijke vaardigheid.

Subdomein A2 (Beschouwen) Eindterm 2

In het kader van het CPE gaat het niet alleen om het beschouwen van beelden van anderen (eventueel als inspiratiebron), maar vooral om het beschouwen van het eigen proces en product. De kandidaat kan deze beschouwing verwoorden en/of verbeelden in de vorm van een mondelinge toelichting en/of schriftelijk werkverslag van beperkte omvang, eventueel met toelichtende schetsen en foto's.

3.4 Organisatie van het centraal examen

Organisatie van het CSE

Voor het CSE wordt centraal een thema aangeboden. Een toelichting op het begrip thema is te vinden in paragraaf 3.1.1.

Van de kandidaat wordt verwacht inzicht en kennis betreffende de beeldende kunst, de ambachtelijke en industriële vormgeving en architectuur. Het gaat om westerse kunst en cultuur van de 19e en 20e eeuw, en om de perioden vanaf de klassieke oudheid, zowel algemeen als direct betrekking hebbend op het aangeboden thema. Naast kunstwerken uit een of meer periodes van vóór de 19e eeuw worden er altijd voorbeelden uit de 19e en 20e (en zo mogelijk 21e eeuw) tot de stof gerekend. In een thema kan daarnaast ook niet-westerse kunst en cultuur een rol spelen.

De kandidaat krijgt een aantal vragen te beantwoorden naar aanleiding van het thema. Onderzocht wordt:

- het vermogen systematisch historische beeldende vormgeving te vergelijken op stilistische kenmerken;
- bekendheid met de belangrijkste beeldconventies (iconografie) in de geschiedenis van beeldende kunst en vormgeving;
- enige kennis van veranderingen, die zijn opgetreden in de waardering van kunst (kunsttheorie);
- het kunnen interpreteren van eenvoudig historisch bronnenmateriaal (beelden en teksten);
- enige kennis van cultuurhistorische context.

Organisatie van het CPE

Concreet gaat het om het maken van praktisch werk (waaronder voorstudies) in een beeldend proces, naar aanleiding van enkele centraal geformuleerde probleemstellingen. Deze probleemstellingen worden op een zodanig tijdstip bekend gemaakt dat de voor het beeldend proces beschikbare tijd evenredig kan worden verdeeld over een periode van 16 lesweken (dus exclusief vakantieperiodes).

De beschikbare tijd blijft 28 x 50 (= 1400) minuten, dus hetzelfde als in het oorspronkelijke programma, maar er kan met andere tijdseenheden worden gerekend, afhankelijk van de organisatie op de betreffende school.

Het praktisch werk wordt beoordeeld aan de hand van een door de kandidaat gemaakte keuze uit de in de examenperiode gemaakte werkstukken en voorstudies. De collectie dient te worden vergezeld van een kort werkverslag. Wat de gewichtsverhouding is van proces en product in de beoordeling wordt door het College voor Examens vastgesteld.

4. Het centraal examen

4.1 Zittingsduur CPE en CE

Raadpleeg hiervoor Het Examenblad, www.examenblad.nl

4.2 Vakspecifieke regels correctievoorschrift

Raadpleeg hiervoor Het Examenblad, www.examenblad.nl

4.3 Hulpmiddelen

Voor het c.s.e. is alleen het basispakket hulpmiddelen toegestaan.

Bijlage 1. Examenprogramma tekenen, handvaardigheid en textiele vormgeving vwo

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Vaktheorie

Domein B Praktijk

Domein C Oriëntatie op studie en beroep.

Het centraal examen

Het centraal examen bestaat uit een theoretisch en een praktisch gedeelte. Het theoretische gedeelte heeft betrekking op domein A. Het praktische gedeelte heeft betrekking op de (sub)domeinen A2 en B. De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- ten minste de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Vaktheorie

Subdomein A1: Beschrijven, onderzoeken en interpreteren

1. De kandidaat kan mede op basis van bronnenmateriaal het beeldend werk van kunstenaars en vormgevers beschrijven, onderzoeken en interpreteren, rekening houdend met tijd, plaats, functie, kunstopvattingen, normen en waarden en de historische ontwikkeling vanaf de klassieke oudheid tot heden.

Subdomein A2: Beschouwen

2. De kandidaat kan twee- en driedimensionale beelden en vormen beschouwen en kan deze beschouwing verwoorden en/of verbeelden.

Domein B: Praktijk

3. De kandidaat kan gestructureerde probleemstellingen met betrekking tot zowel autonome als toegepaste beeldende kunst en vormgeving onderzoeken en de daaruit ontwikkelde ideeën in een beeldende verwerking uitvoeren, daarbij beeldende middelen aanwenden in een doelgericht werkproces, en het werk zo presenteren dat de beschouwer inzicht krijgt in het werkproces.

Domein C: Oriëntatie op studie en beroep

Bijlage 2. Toelichtende tekst 2009, 2010, 2011 en 2012

Voor de jaren 2009, 2010, 2011 en 2012 is gekozen voor het volgende thema:

WAT VAN VER KOMT... Een onderzoek naar beeldende kunst, vormgeving, architectuur en culturele identiteiten.

Toelichting

De titel verwijst naar een deel van een bekend Nederlands spreekwoord, *Wat van ver komt is lekker*. Lekker verwijst naar smaak en heeft een positieve waardering. Omdat in verschillende periodes verschillende waarderingen gekoppeld zijn aan dat *wat van ver komt* is een deel van het spreekwoord weggelaten, of beter, open gelaten.

Smaak verwijst tevens naar gevoel voor schoonheid. Gevoel voor schoonheid is van oudsher aan de kunsten gekoppeld. Toch is ook de idee van schoonheid in de kunsten aan verandering in waardering onderhevig evenals de uiterlijke verschijningsvormen van de kunsten zelf. Contacten met andere culturen vormen een van de bronnen voor verandering in de kunsten en waardering ervan. Niet direct de meest nabijgelegen culturen waarin je nog een zekere verwantschap kunt voelen, maar culturen verderweg die op het eerste gezicht totaal anders zijn. Het zijn deze contacten die centraal staan in het thema voor het VWO voor de jaren 2009, 2010, 2011 en 2012.

Het thema heeft verwantschap met het thema dat in 1990 gebruikt is onder de titel *Vergezocht. Oriëntaties op andere culturen in de beeldende kunst*. Meer nog dan 18 jaar geleden is dit thema actueel door de aanwezigheid van verschillende culturele identiteiten in onze samenleving en een toenemende invloed van globalisering op onze samenleving.

Opbouw

Het thema is gestructureerd rond zes hoofdprobleemstellingen. De probleemstellingen hebben niet allemaal eenzelfde gewicht. Dat wil zeggen dat op bepaalde probleemstellingen een groter accent zal komen te liggen.

De probleemstellingen zijn gekoppeld aan onderwerpen die in de loop van de tijd van belang zijn geweest voor de ontwikkeling van de beeldende kunsten. Daarbij is er voor gekozen om vanuit het eigen, westerse, perspectief te vertrekken en waar mogelijk vanuit het perspectief van andere culturen. Het geeft de mogelijkheid om visies die voortkomen uit deze perspectieven te relativeren.

De onderwerpen zijn geografisch gezien gespreid gekozen en verdeeld in drie gebieden waarbij niet gestreefd is naar volledigheid;

- het Nabije Oosten waaronder landen aan de Middellandse zee;
- het Verre Oosten met een nadruk op Japan;
- culturen die met name in de 19e eeuw bestempeld werden als primitief waaronder Afrika en Oceanië.

Reizen en tentoonstellen vormen een rode draad door het thema omdat via het reizen en het laten zien van *wat van ver komt* culturen met elkaar in aanraking komen.

Daarnaast is globalisering een aandachtsgebied dat jaarlijks terugkeert.

In elk examenjaar komen deze drie gebieden voor en globalisering. Ieder examenjaar staat er echter een bepaald gebied meer in de aandacht. In 2009 wordt er meer gevraagd over het 'primitivisme', in 2010 wordt meer aandacht besteed aan de invloed van het Nabije Oosten en in 2011 staat de invloed van het

Verre Oosten aan de hand van Japanse kunst wat meer centraal. In het laatste jaar met het thema *wat van ver komt*, examenjaar 2012, zullen alle gebieden gelijkelijk aan bod komen. De spreiding is mede bedoeld om veranderingen in opvatting over kunst, vormgeving en architectuur zichtbaar en bevraagbaar te maken. Globalisering wordt in relatie geplaatst tot het geografische gebied van aandacht.

Probleemstellingen 2009, 2010, 2011, 2012

Wat van ver komt...

Een onderzoek naar beeldende kunst, vormgeving, architectuur en culturele identiteiten

Probleemstellingen	
1	A. Waarom en met welk doel richten westerse kunstenaars, vormgevers en architecten hun aandacht op niet- westerse culturen en hoe komt dat tot uitdrukking in hun werk?
	B. Waarom en met welk doel richten niet westerse kunstenaars, vormgevers en architecten hun aandacht op westerse culturen en hoe komt dat tot uitdrukking in hun werk?
2	Welke opvattingen over niet-westerse culturen worden zichtbaar in beeldende kunst, vormgeving en architectuur van het Westen en aan welke veranderingen zijn deze opvattingen onderhevig?
3	Hoe zijn en worden niet- westerse culturen ge(re)presenteerd in tentoonstellingen en reisverslagen en welke veranderingen worden in die (re)presentaties zichtbaar?
4	A. Hoe en waardoor hebben niet westerse culturen invloed gehad op westerse beeldende kunst, vormgeving en architectuur en welke rol spelen reizen en tentoonstellen daarin?
	B. Hoe en waardoor hebben westerse culturen invloed gehad op niet westerse beeldende kunst, vormgeving en architectuur en welke rol spelen reizen en tentoonstellen daarin?
5	Waarin verschillen opvattingen over kunst en kunstenaarschap uit verschillende culturele tradities van elkaar?
6	In hoeverre spelen concepten als culturele identiteit, globalisering en hybridisering een rol in hedendaagse beeldende kunst, vormgeving en architectuur?

Bovenstaande probleemstellingen gelden voor de examenjaren 2009, 2010, 2011 en 2012. Per examenjaar worden specificaties gegeven in de vorm van exameneisen en stofbeperking.

Bijlage 3. Nadere omschrijving voor het CE in 2012

Wat van ver komt....

Een onderzoek naar beeldende kunst, vormgeving, architectuur en culturele identiteiten

	Probleemstellingen
1	A. Waarom en met welk doel richten westerse kunstenaars, vormgevers en architecten hun aandacht op niet- westerse culturen en hoe komt dat tot uitdrukking in hun werk?
	B. Waarom en met welk doel richten niet westerse kunstenaars, vormgevers en architecten hun aandacht op westerse culturen en hoe komt dat tot uitdrukking in hun werk?
2	Welke opvattingen over niet-westerse culturen worden zichtbaar in beeldende kunst, vormgeving en architectuur van het westen en aan welke veranderingen zijn deze opvattingen onderhevig?
3	Hoe zijn en worden niet- westerse culturen ge(re)presenteerd in tentoonstellingen en reisverslagen en welke veranderingen worden in die (re)presentaties zichtbaar?
4	A. Hoe en waardoor hebben niet westerse culturen invloed gehad op westerse beeldende kunst, vormgeving en architectuur en welke rol spelen reizen en tentoonstellen daarin?
	B. Hoe en waardoor hebben westerse culturen invloed gehad op niet westerse beeldende kunst, vormgeving en architectuur en welke rol spelen reizen en tentoonstellen daarin?
5	Waarin verschillen opvattingen over kunst en kunstenaarschap uit verschillende culturele tradities van elkaar?
6	In hoeverre spelen concepten als culturele identiteit, globalisering en hybridisering een rol in hedendaagse beeldende kunst, vormgeving en architectuur?

De bij deze stofbeperking behorende teksten worden eind mei 2011 op Examenblad.nl gepubliceerd.

Context Nabije Oosten	<p>Het Nabije Oosten en de veranderende beeldvorming van de Oriënt*; de 'dreigende & fascinerende', 'bijbelse', 'betoverende', 'sensuele' en 'onbedorven' Oriënt.</p> <p>De relatie met representatie van de werkelijkheid in de Islamitische cultuur t.o.v. de westerse kunst.</p>	
Tijdvak	Stofbeperking	Exameneis
12de tot 14de eeuw	<p>Granada, Alhambra</p> <p>Cordoba</p>	<p><i>De kandidaat moet in staat zijn, voornamelijk vanuit beeld- en tekstfragmenten in samenhang met de context 'Nabije Oosten' aan te geven:</i></p> <p>Hoe de aanwezigheid van en contacten met islamitische culturen tot uitdrukking komen in de architectuur van het Iberisch Schiereiland.</p>
1850-1900	<p>Europese kunstnijverheid en de Oosterse sierkunst, met speciale aandacht voor <i>The Grammar of Ornament</i> van de Engelse architect Owen Jones en de keramische ontwerpen van de Nederlandse architect T.A.C. Colenbrander.</p> <p>Oriëntalisme in de schilderkunst van Engeland</p>	<p>Waarom en met welk doel architecten en vormgevers zich in de tweede helft van de negentiende eeuw richtten op het Nabije Oosten en hoe in hun werk oosterse invloeden zichtbaar zijn.</p> <p>Hoe door de crisis in de kunstnijverheid in Europa in de 19e eeuw de blik gericht werd op oosterse sierkunst.</p> <p>Welke opvatting over de Oriënt spreekt uit het werk van Engelse schilders.</p> <p>Hoe de verbeelding van de Oriënt door Engelse schilders zich verhoudt tot de verbeelding van de Oriënt door Franse schilders.</p> <p>Hoe opvattingen over de Oriënt veranderden en waardoor deze opvattingen veranderden.</p>

Context primitivisme	<p>De manier waarop in de 19de en de 20ste eeuw in tentoonstellingen en verzamelingen niet-westerse culturen ge(re)presenteerd zijn.</p> <p>De aantrekkingskracht van primitieve kunstuitingen, zoals kinderkunst, 'outsider'kunst en voorwerpen uit niet-westerse culturen op westerse kunstenaars in de 19de en in de 20ste eeuw en de hang naar oorspronkelijkheid.</p>	
Tijdvak	Stofbeperking	Exameneis
1ste helft 20ste eeuw	<p>Duits expressionisme en primitivisme <i>Der Blaue Reiter</i> en <i>Die Brücke</i></p>	<p><i>De kandidaat moet in staat zijn, voornamelijk vanuit beelden en tekstfragmenten in samenhang met de context 'primitivisme' aan te geven:</i></p> <p>Waarom en met welk doel Duits expressionistische kunstenaars uit de eerste helft van de twintigste eeuw hun aandacht richtten op 'primitieve' kunstuitingen en hoe dit zichtbaar wordt in hun werk.</p> <p>Welke opvattingen over primitieve kunst Duits expressionistische kunstenaars uit de eerste helft van de twintigste eeuw hadden en hoe deze zich verhouden tot de eigenlijke bedoeling, rol en functie van de betreffende 'primitieve' kunst.</p> <p>Op welke wijze Duits expressionistische kunstenaars uit de eerste helft van de twintigste eeuw in contact kwamen met 'primitieve' kunst.</p>
2de helft 20ste eeuw	<p>neo-expressionisme in Duitsland: Georg Baselitz, Markus Lüpertz, A.R. Penck</p>	<p>Waarom en met welk doel neo- expressionistische kunstenaars uit de tweede helft van de twintigste eeuw hun aandacht richtten op 'primitieve' kunstuitingen en hoe dit zichtbaar wordt in hun werk.</p> <p>Hoe de kunst van neo-expressionistische kunstenaars uit de tweede helft van de twintigste eeuw zich verhoudt tot de expressionistische kunst uit de eerste helft van de twintigste eeuw.</p> <p>Hoe de kunst van neo-expressionistische kunstenaars uit de tweede helft van de twintigste eeuw zich verhoudt tot veranderende opvattingen over, en benaderingswijze van niet-westerse kunst in de tweede helft van de twintigste eeuw.</p>

Context Verre Oosten	<p>Ontmoetingen van het Westen met het Verre Oosten: openstelling Japan.</p> <p>Concepten van 'traditie', 'authenticiteit' en 'imitatie' en verschillen in kunstopvattingen tussen Japan (China) en het Westen.</p> <p>De wijze waarop de traditionele Japanse kunst zijn eigenheid heeft weten te (be)houden in een dominante, westers georiënteerde kunstwereld.</p>	
Tijdvak	Stofbeperking	Exameneis
18e en 19e eeuw	<p>Het Verre Oosten als exotisch gegeven in Europese tuinen en verzamelingen in 18de en 19de eeuw, met specifieke aandacht voor Engelse tuinen en de projecten van Albert Kahn.</p>	<p><i>De kandidaat moet in staat zijn, voornamelijk vanuit beeld- en tekstfragmenten, in samenhang met de context 'Verre Oosten' aan te geven:</i></p> <p>Hoe in de Europese tuinen en verzamelingen in de 18de en 19de eeuw het Verre Oosten wordt gepresenteerd en/of verbeeld.</p> <p>Waarom en met welk doel (tuin)architecten en hun opdrachtgevers in de 18de en 19de eeuw de aandacht richten op het Verre Oosten.</p>
1870-1940	De invloed van de westerse architectuur op de architectuur in Japan	Op welke wijze de westerse architectuur invloed heeft op de architectuur in Japan aan het einde van de 19e en het begin van de 20e eeuw.
1910-1940	<p>Traditionele Japanse architectuur en het westers Modernisme.</p> <p>Architectuur van F.L.Wright en geschriften van Bruno Taut</p>	Op welke wijze de traditionele Japanse architectuur invloed heeft op het Modernisme in de eerste helft van de 20ste eeuw.
1940-heden	<p>De relatie tussen het westers modernisme en de traditionele Japanse architectuur.</p> <p>Architectuur van: Kenzo Tange, Metabolisten (Kurakawa)</p> <p>Tadao Ando,</p> <p>Nishizawa, Kazuyo Sejima: samen het collectief Sanaa.</p> <p>Shigeru Ban, Kawamata</p>	<p>Welke invloeden van het westers modernisme en welke invloeden van de traditionele Japanse architectuur zichtbaar zijn in het werk van Japanse architecten als Tange, Kurakawa, Ando, Sanaa, Ban en Kawamata.</p> <p>Op welke wijze de architectuur van Ando, Sanaa, Ban en Kawamata gezien kan worden als een reactie op globalisering en het zoeken naar identiteit.</p>

Context Globalisering	<p>Het vervagen van het onderscheid tussen westerse- en niet westerse culturen in de beeldende kunst, vormgeving en architectuur van deze tijd.</p> <p>Effecten van globalisering op beeldende kunst, vormgeving en architectuur zoals hybridisering en maatschappelijk engagement.</p> <p>Verandering van hedendaagse kunsttentoonstellingen onder invloed van globalisering.</p>	
Tijdvak	Stofbeperking	Exameneis
eind 20ste begin 21ste eeuw	Yinka Shonibare, Kara Walker	<p>Waarom en met welk doel hedendaagse kunstenaars als Yinka Shonibare en Kara Walker hun aandacht richten op zowel westerse kunst als op hun specifieke culturele achtergrond en hoe dit tot uitdrukking komt in hun werk.</p> <p>Op welke wijze in het werk van bovengenoemde kunstenaars de notie van identiteit een rol speelt in het concept en de vormgeving van hun kunst.</p>
eind 20ste begin 21ste eeuw	Roy Villevoeye, Fiona Tan	<p>Hoe etnografie een rol speelt in het werk van Villevoeye en Tan.</p> <p>Op welke wijze in het werk van Villevoeye en Tan de notie van identiteit een rol speelt.</p>
eind 20ste begin 21ste eeuw	Wolfgang Laib, Anish Kapoor	<p>In hoeverre niet-westerse culturen een rol spelen in het werk van Laib en Kapoor.</p> <p>Hoe het werk van Laib en Kapoor zich verhoudt tot (de recente traditie) van de westerse beeldhouwkunst.</p> <p>Welke rol tijdelijkheid en spiritualiteit spelen in het werk van Laib en Kapoor.</p>
eind 20ste begin 21ste eeuw	neo-popkunstenaars Takashi Murakami en Yoshitomo Nara	Op welke wijze hedendaagse Japanse kunst en vormgeving uitdrukkingen zijn van globalisering en nationale identiteit.

Bijlage 4. Begrippenlijst

term	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
aanzicht													
absis													
abstract													
abstraheren													
affiche													
afgietsel													
afsnijding													
allegorie													
allegorisch													
altaar													
ambachtelijk													
amphitheater													
analoog													
animatie													
annunciatie													
apocalyps													
aquaduct													
aquarel													
arcade													
arceren													
arcering													
architectuur													
architraaf													
assemblage													
assembleren													
asymmetrie													
atmosferisch perspectief													
atrium													
attribuut													
aureool													
basement													
basiliek													

term													
	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
bedrukken													
beeldhouwen													
beeldhouwkunst													
beeldhouwwerk													
beeldmerk													
beeldvlak													
beton													
betonskeletbouw													
boetsen													
bouwen													
bovenaanzicht													
brons													
buste													
camerastandpunt													
cartoon													
cd-rom													
centraal perspectief													
centraalbouw													
centraalcompositie													
clair-obscur													
close-up													
collage													
commercial													
complementair kleurcontrast													
complementaire kleuren													
compositie													
compositievormen													
computeranimatie													
computergame													
computerkunst													
constructie													
constructief													

term													
	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
construeren	■	■	■										■
contour	■	■	■								■		
contrapost			■	■							■	■	
corintische orde			■		■								
coulissewerking		■	■						■		■		
cripte			■		■							■	
decor	■	■	■			■	■			■			
decoratie	■	■	■		■					■			
dekkend	■	■	■										■
design		■	■							■			
diagonaal	■	■	■								■		
diagonaalcompositie		■	■								■		
diepdruk		■	■										■
diepte	■	■	■								■		
digitaal	■	■	■				■	■	■				■
digitale beeldbewerking		■	■				■	■	■				■
digitaliseren		■	■										■
documentaire		■	■				■	■					
dorische orde			■		■								
driedimensionaal	■	■	■								■		
driehoekscompositie		■	■								■		
dvd		■	■				■	■	■				■
dwarsbeuk		■	■		■								
dwarsdoorsnede	■	■	■		■					■			
dwarsschip		■	■		■								
dynamisch	■	■	■								■		
editen		■	■				■						■
egaal	■	■	■								■		
eigen schaduw		■	■								■		
ensceneren		■	■				■	■					■
environment		■	■		■							■	
esthetisch		■	■								■	■	

term	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
ets													
exterieur													
facade													
factuur													
figuratief													
figuurstuk													
film													
filmen													
filmstill													
foto													
fotograferen													
fotografie													
fotomontage													
fotonegatief													
fotoserie													
fragment													
fresco													
fries													
fronton													
galerij													
gebrandschilderd glas													
gedefformeerd													
gedetailleerd													
gefragmenteerd													
geluid													
geometrisch													
gesloten vorm													
gestileerd													
gestroomlijnd													
gevel													
gietijzer													
gieten													

term													
	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
gietsmal													
glas													
glas in lood													
glasgevel													
glazuur													
glimlicht													
gouache													
grafiek													
grafische technieken													
grafitti													
gravure													
groot voor- klein achter													
happening													
harmonie													
herhaling													
hoogdruk													
horizon													
horizontaal													
hout													
houtskool													
houtsnede													
idealiseren													
ikoon													
illusionistisch													
illustratie													
industriële vormgeving													
installatie													
instrumentaal													
interieur													
inzoomen													
ionische orde													
kader													

term	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
kalligrafie													
kapel													
kapiteel													
karikatuur													
kathedraal													
keramiek													
kikvorsperspectief													
kinetische kunst													
kitsch													
klei													
kleur													
kleur als kleurcontrast													
kleurencirkel													
kleurcontrasten													
kleurfamilie													
kleurgebruik													
kleurhelderheid													
kleurmenging													
kleurperspectief													
koepel													
koor													
kooromgang													
kostuum													
krijtsoorten													
kroonlijst													
kruisgewelf													
kruisribgewelf													
kunstlicht													
kunststof													
kwaliteits kleurcontrast													
kwantiteits kleurcontrast													
landschap													

term	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
lay-out													
lengtedoorsnede													
licht													
lichtbeuk													
lichteffecten													
lichtrichting													
lichtval													
lijn													
lijndikte													
lijnperspectief													
lijnrichting													
lijnsoort													
lijnwerking													
lijst													
lineair													
linoleumsnede													
litho													
logo													
loop													
luchtboog													
maatverhouding													
machinaal													
manifest													
maquette													
marmer													
massaproductie													
massief													
meelicht													
metalen													
middenschip													
miniatuur													
mixed media													

term	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
mobile													
mode(-accessoires)													
modelleren													
monochroom													
monteren													
monument													
monumentale kunst													
moralistisch													
moskee													
mozaïek													
multimedia													
mythologisch													
naar de fantasie													
naar de waarneming													
narratief													
nartex													
naturalistisch													
natuurlijk licht													
non figuratief													
objet trouvé													
ontwerp													
open vorm													
optische kleurmenging													
organisch													
ornament													
over-all compositie													
overlapping													
paneel													
papier													
pastel													
pasteus													
pastorale													

term	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
pendentief													
performance													
personificatie													
photoshoppen													
pictogram													
picturaal													
pigment													
pijler													
pilaar													
pilaster													
pinakel													
pixel													
plaatsing													
plasticiteit													
plastisch													
plat													
plattegrond													
polychroom													
portaal													
portret													
pre-fab													
prent													
primaire licht kleuren													
primaire verf kleuren													
printen													
projectie													
proportie													
raster													
ready-made													
real time													
realistisch													
reflectie													

term													
	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
reflecterend													
reliëf													
reportage													
restvorm													
rib													
richting													
ritme													
rondboog													
roosvenster													
rubbing													
ruimte													
ruimte suggestie													
ruimte-omvattend													
ruimtewerking													
rustica													
scène	1												
schema													
schematisch													
scherpte-diepte													
schets													
schetsen													
schetsmatig													
schilderachtig													
schilderij													
schildertechnieken													
sculptuur													
secundaire kleuren													
shot		1											
silhouet													
sjabloneren													
sjabloon	1												
skeletbouw													

term	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstschilderij	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
slagschaduw													
sokkel													
spiegelend													
spitsboog													
staalskeletbouw													
standpunt													
stapeling													
statisch													
stedenbouw													
steen													
steunbeer													
stileren													
stillevens													
stofuitdrukking													
straalkapel													
strijklicht													
structuur													
symbool													
symmetrie													
tableau vivant													
tapijt													
tegenlicht	1												
tekenachtig													
tekening													
tekenmaterialen													
tekentechnieken													
textiel													
textiele technieken													
textuur													
theatraal													
thema													
toetsmatig													

term	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
tongewelf													
transept													
transparant													
travee													
triumfboog		1											
trompe l'oeuil													
tuinarchitectuur													
tv film													
tweedimensionaal													
tympaan													
typografie													
uitsnede													
uitzoomen													
verdwijnpunt													
vereenvoudigd													
verfoorten													
verkorting													
verhalend		1											
vertikaal													
vervaging													
vervreemdend													
verwijzend													
verzadigde kleuren													
videoclip													
videoinstallatie													
videokunst													
videotape													
viering													
vlak													
vlakdruk													
vlakverdeling													
vliesgevel													

term	vmbo	havo	vwo	Beeldhouwkunst	Bouwkunst	Film	Fotografie	Multimedia	Schilderkunst	Toegepaste kunst	Kunstsbeschouwing	Kunstgeschiedenis	Materialen en technieken
vocaal													
vogelvluchtperspectief													
volume													
vooraanzicht													
vorm													
vormcontrast													
vormsoort													
vrijstaand													
wandtapijt													
warm koud kleurcontrast													
webdesign													
westwerk													
woningbouw													
zeefdruk													
zijaanzicht													
zijbeuk													
zijlicht													
zijship													
zuil													
zuivere kleuren													